

Analytické a normatívne vlastnícke právo v kontexte učenia scholastiky

Analytic and normative legislative in the context of scholasticism

Abstrakt

Týmto príspevkom by sme chceli v krátkosti poukázať na chápanie inštitútu súkromného vlastníctva v období scholastiky. Scholastické učenie predstavuje smer vývoja a formovania ekonomického myslenia v stredoveku. Toto učenie nie je ešte vedecky zosystematizované ako môžeme pozorovať napr. u Adama Smitha a klasickej školy ekonómie. Zato však podáva východiská pre širšie chápania vtedajšieho nazerania na ekonomické problémy a tvorí východisko pre ďalší vývoj ekonomického myslenia. Na inštitút súkromného vlastníctva sa totiž dá nazerať rôznymi spôsobmi a v priebehu hospodárskych dejín môžeme vidieť rôzne polemiky ohľadom využívania súkromného vlastníctva, od ľavicovo orientovaného politicko-ekonomického spektra, až po liberálne zameraných prívržencov.

Kľúčové slová:

súkromné vlastníctvo, scholastika, Tomáš Akvinský, analytické právo, normatívne právo

Abstract

In this article, we would like to briefly refer to the understanding of the institute of the private property in the scholastics. Scholastic learning represents the direction of development and the formation of economic thoughts in the Medieval Ages. This doctrine was not scientifically systematized as we can observe for example in the works of Adam Smith and the classical political school of economics, but the scholasticism served as a basis for a broader understanding of the view at economic problems. It also forms the basis for further development of economic thoughts. The institute of private property was viewed in different ways in the period of economic history. Historically, we can see various controversies about the use and importance of private property – by the left-leaning political-economic spectrum to the liberal-oriented supporters.

Keywords:

private property, scholasticism, Thomas Aquinas, analytical legislative, normative legislative

Príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA V-13-001-00 *Význam novej inštitucionálnej ekonómie v súčasnom období*. Grant číslo: 1/0889/13. Vedúci projektu: prof. Ing. Anetta Čaplánová, PhD. Doba riešenia: 2013-2015. (50%)

Príspevok je taktiež spracovaný v rámci projektu OP VaV s názvom *Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí* (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ. (50%)

Úvod

Na prvý pohľad sa môže zdať, že scholastika a názory scholastikov na vtedajšie problémy sociálneho a ekonomického života nemajú nič spoločné z novodobou teóriou novej inštitucionálnej teórie. Treba ale poznamenať, že už (patričné) teoretické pohľady na významnosť ochrany súkromného vlastníctva v období scholastiky, tvorili ďalšie východiská rozvoja chápania inštitútu súkromného vlastníctva. Predmetom záujmu novej inštitucionálnej ekonómie (ktorá sa začala rozvíjať od druhej polovice 20. storočia) je totiž interpretácia úlohy inštitúcií a vlastníckych práv v hospodárskom prostredí.

1. Stručné vymedzenie pojmu scholastika, Tomáš Akvinský

Učenie v západnej Európe v období medzi 9. a 16. storočím nášho letopočtu, ktoré vychádzalo z učenia starovekých gréckych mysliteľov (hlavne Aristotela) a biblického kresťanského učenia sa volá *scholastika* (z lat. *schola* – škola; *scholares* – scholastici, učenci). Ako u starovekých filozofov, aj u scholastikov bolo ekonomické myslenie organickou súčasťou ich etiky a filozofie. Predstaviteľmi tohto smeru boli zväčša (katolícki) mnísi, ktorí sa snažili uplatniť biblické učenie na princípy svetského života. Učenci sa snažili priblížiť učenie cirkvi vtedajšej ekonomickej realite, aplikovali učenie Biblie na vtedajšie hospodárske problémy. Strediská učenia sa postupne presúvali z kláštorov na univerzity, ktoré sa vyvinuli práve z najlepších scholastických „kláštorých“ škôl. Filozofiu tohto obdobia

„vyučovali učenci (scholastici) na stredovekých univerzitách. Odttedy filozofia našla svoj prirodzený domov na univerzitách a stále menej ju spájali výlučne s cirkvou“.¹

Scholastické učenie sa zvykne nazývať aj „kanonické“, tzv. kanonisti predstavovali rímsko-katolíckych mysliteľov, ktorí vypracovávali cirkevné (kanonické) právo, aplikované na praktické hospodárske otázky. V prípade vydávania zákonov a nariadení vládcami, ktoré protirečili Božiemu poriadku a zákonom, scholastici tvrdili, že takéto ľudské zákony sú druhoradé a podriadené Božím, a preto ich je treba ignorovať, pretože Boha treba poslúchať viac ako ľudí.

Scholastika sa člení na ranú scholastiku (do 12. storočia), vrcholnú (13. storočie), neskorú (do 15. storočia), novovekú (do polovice 19. storočia) a súčasnú (od polovice 19. storočia).

Za „posledného Rimana a prvého scholastika“ je považovaný antický kresťanský filozof Anitius Manlius Severinus Torquatus Boethius (475 – 526), ktorý prekladal Aristotelove diela, čím (spolu)otvoril dvere učenia tohto filozofa pre stredovekých scholastikov.

Najznámejším i najvýznamnejším predstaviteľom scholastického učenia bol dominikánsky mních Tomáš Akvinský (1225 – 1274), žiak nemeckého teológa a filozofa Alberta z Bollstädtu (zvaného tiež Veľký; 1193 – 1280). V nedokončenom diele *Summa Theologica* (*Suma teologická*, 1265 – 1273) spojil Akvinský aristotelovskú filozofiu a kresťanské učenie (tzv. tomizmus, resp. Tomistická syntéza). V spise sa hlavne zaoberal otázkami súkromného vlastníctva, úžerníctva a spravodlivej ceny. Scholastické odmietanie úroku pochádzalo z nerozlišovania peňazí a kapitálu.² Peniaze sa brali za sterilné a úrok sa ešte nepovažoval ako odmena za riziko podnikateľskej aktivity. Sterilita peňazí sa prejavovala v neschopnosti „zväčšovať sa“, pretože výmena mala byť ekvivalentná. Úrok z pôžičky považoval Akvinský za nemorálny z dôvodu, že „je predávané niečo, čo neexistuje, a vytvára sa tak nezrovnalosť, ktorá odporuje spravodlivosti“³.

T. Akvinský obhajoval súkromné vlastníctvo, ktoré podľa neho podporovalo individuálne úsilie, starostlivosť o majetok, pomáhalo udržiavať spoločenský poriadok či

¹ Raeper, W., Smith, L.: *Myslenie západnej civilizácie*. Bratislava : Porta libri, 1998, s. 76.

² Zaujímavý je napríklad fakt, že jeden z hlavných predstaviteľov reformácie, ktorá sa podľa M. Webera stala rodiacou sa a hybnou silou kapitalizmu, bol Martin Luther (1483-1546), ktorý odmietal úrok možno ešte zásadnejšie ako neskorší scholastici.

³ Volejníková, J.: *Korupce v ekonomické teorii a praxi*. Praha : Profess Consulting, 2007, s. 63.

stabilitu tým, že určovalo, čím môže každý človek disponovať a užívať. Neistota (súkromného) vlastníctva alebo jeho nedostatočná ochrana viedla podľa T. Akvinského ku hospodárskemu úpadku, bola zdrojom politickej neistoty a spoločenských nepokojov.

T. Akvinský sa vo svojich spisoch zameriaval (okrem iného) na dva ekonomické aspekty – úžeru (súvisiacu s úrokom) a spravodlivú cenu. Úžera bola podľa Akvinského nemorálna, hriešna. Úrok chápal Akvinský ako cenu za čas, pri ktorom sa síce veriteľ vzdáva užívania peňazí (a preto by mal dostať určitú kompenzáciu v podobe úroku), avšak pri pôžičke na úrok ide podľa neho o predaj niečoho, čo neexistuje. Peniaze boli totiž podľa Akvinského vynájdené pre výmenu (obeživo), pri ktorej ale nemôžu zväčšovať svoj objem, a preto by nemal byť požadovaný úrok z pôžičky.⁴

Učeniu T. Akvinského o spravodlivej cene sa budeme venovať v ďalšej podkapitole o myšlienkach neskorších scholastikov, ktoré učenie (aj o spravodlivej cene) T. Akvinského rozpracovali a vychádzali z neho.

Okrem T. Akvinského a Alberta Veľkého boli predstaviteľmi hlavnej (vrcholnej) scholastiky: Angličania Alexander Neckam (1157 – 1217), Roger Bacon (1214 – 1294), Francúzi Ján Roscellinus (1050 – 1120), Viliam zo Champeaux (1070 – 1121), Pierre Abélard (1079 – 1142), Alexander Halský (1175 – 1245), Taliani Bonaventura z Bagnoregia (vl. menom Giovanni di Fidanza; 1217 – 1274) a Egídius Riman (1243 – 1316).

K dôležitým predstaviteľom neskoršieho (14.-15. storočie) scholastického učenia patrili františkánsky mních škótskeho pôvodu Duns Scottus (1265 – 1308), Angličan William Occam (Ockham; 1285 – 1349), Francúzi Mikuláš z Oresme (1330 – 1382), Peter z Ailly (1350 – 1420), Jean (San) Buridan (1295 – 1358), Albert Saský (1316 – 1390), Peter Aureoli (14. storočie) alebo španielski predstavitelia Louis de Molina (1535 – 1600) či predstavitelia tzv. Salamanskej školy: Martín de Azpilcueta (1491-1586; tiež vystupoval pod prezývkou Navarrus), Domingo de Soto (1494-1560), Francisco de Victoria (1483-1546), Tomás de Mercado (1525-1575) alebo Francisco Suárez (1548 – 1617).

2. Učenie neskorších scholastikov o vlastníckom a prirodzenom práve⁵

⁴ Výnimku mohla tvoriť situácia, pri ktorej dlžník nesplatil načas požičanú sumu, takže veriteľ mohol požadovať úrok ako cenu za „predĺženie“ doby splatenia.

⁵ Kapitola je spracovaná podľa Chafuen, A. A. a kol.: Vira a svoboda (Ekonomické myšlení pozdních scholastiků). Praha, Wolters Kluver 2011. ISBN 9788073576561.

Tzv. neskorší scholastici pokračovali vo filozofickom a duchovnom prúde gréckeho učenia a kresťanstva, vychádzajúc samozrejme z diela T. Akvinského.

Scholastický prístup k ekonómii musíme chápať skrze tzv. prirodzené zákony, ktoré (neskorší) scholastici vyzdvihovali, vychádzajúc z teórie prirodzeného práva. Koncept prirodzeného práva zohrával kľúčovú úlohu v morálno-hospodárskej a sociálnej analýze. Prirodzené právo sa skladá zo samozrejmych princípov a morálnych záverov tzv. „zlatého pravidla“ a jeho aplikácie na súkromné vlastníctvo. Z princípu prirodzeného práva „ako by ste chceli, aby ľudia jednali s vami, tak vy vo všetkom jednajte s nimi“ sa uplatňoval napríklad záver „nesmiete krahnúť“.

Prirodzené právo členili scholastici na **analytické** (prírodné zákony) a **normatívne**. Analytická súčasť prirodzeného práva zahŕňa univerzálne a objektívne zákony stvoreného poriadku a ako takú ju ľudia nedokážu ovládať. Ľudské bytosti môžu využiť len znalosti analytického prirodzeného práva pre technické účely. Prírodný zákon popisuje prísnu, nemennú pravidelnosť, ktorá buď v prírode skutočne platí (zákon je teda pravdivým tvrdením) alebo neplatí (tvrdenie je teda nepravdivé). Normatívne prirodzené právo sa oproti tomu skladá zo zásad správneho ľudského chovania. Je myslené ako súbor pravidiel pre morálne ľudské jednanie. Na rozdiel od analytického prirodzeného práva môže byť normatívne prirodzené právo porušené, neobíde sa to však bez vážnych osobných a existenčných dôsledkov (zodpovednosť pred písanými a nepísanými pravidlami a vynucovanie si dodržiavania daných pravidiel).

Je však dôležité uviesť, že zatiaľ čo etické úvahy môžu buď podporiť, alebo obmedziť vedecký (technologický) výskum, nemajú žiadny dopad na základné pravdy (prírodných zákonov, resp. analytické právo). Žiadny etický súd tak napríklad nemôže zrušiť platnosť ekonomického zákona. Ekonomická veda popisuje to „čo je“. Etika popisuje to „čo by malo byť“. Rozdiel medzi tým, čo *je* a tým čo *by malo byť*, medzi faktami a hodnotami, je základom celej normatívnej etiky. Hoci fakty nie sú hodnoty, sú s nimi spojené. Každá diskusia etických problémov musí podľa neskorších scholastikov brať tento vzťah do úvahy.

Vlastnícke práva sú podľa scholastikov odvodené z prirodzeného práva. Podľa neskorších scholastikov stvoril Boh viditeľné veci, aby vďaka nim mohli ľudia prežiť. Ježiš napríklad neodsudzoval vlastníctvo majetku, ale skôr prílišné lipnutie na ňom. **Súkromné vlastníctvo** je užitočné k rozvoju ľudstva, účelom vlastníctva je použitie vecí. Statky vlastnené súkromne sú lepšie užívané ako statky vlastnené spoločne. Toto vysvetlenie poskytuje korene teórie hospodárskeho rozvoja: deľba statkov a ich konečné vlastníctvo

súkromníkmi vedie k zvýšenej produkcii a zvýšená produkcia často vedie ku všeobecnému dobru. Z tohto plynie podľa scholastikov aj dôvod morálny: „tí ktorí nič nevlastnia, nemôžu byť štedrí. Aj cnosť pohostinnosti by sa stala neuskutočniteľná, pretože by nikto nevlastnil dom.“⁶ Cnosti lásky, štedrosti, pohostinnosti a veľkorysosti by vo svete bez súkromného vlastníctva neboli možné. Aj almužny majú byť rozdávané zo súkromného majetku, nie zo spoločného. To, že bohatí majú povinnosť obdarovať chudobných, ktorí to veľmi potrebujú, a že si chudobní nemôžu vziať tento dar sami, možno pochopiť tak, že ide o povinnosť milosrdnosti (nie spravodlivosti) bohatých voči chudobným; chudobní sami nemôžu byť v takej situácii sudcami.

Súkromné vlastníctvo preto:

1. pomáha zaistiť spravodlivosť. Zlo existuje, pretože ľudia sú hriešni. Pokiaľ by statky boli vlastnené spoločne, najväčší prospech by z toho mali zlí ľudia, „a dokonca zlodeji a lakomci“, pretože by si zo spoločnej „stodoly“ mohli brať najviac a najmenej do nej dávať. Dobrí ľudia by naopak prispievali viac a získavali menej. Skutočnosť, že najmenej morálni ľudia by ovládali spoločnosť, predstavuje škodlivý prvok a porušenie prirodzeného poriadku.
2. je užitočné pre udržanie mieru a harmónie medzi ľuďmi. Kedykoľvek sú statky vlastnené spoločne, dochádza k väčšej možnosti vzniku sporov.
3. je užitočné pre udržanie poriadku v spoločnosti a podporuje slobodnú spoločenskú spoluprácu. Pokiaľ by všetko bolo vlastnené spoločne, ľudia by odmietali vykonávať menej príjemnú prácu. Výrobné statky v súkromnom vlastníctve sú tiež produktívnejšie, pretože je pre človeka prirodzené starať sa lepšie o svoj vlastný majetok než o to, čo patrí všetkým; slovami stredovekého príslovia: „Osol patriaci viacerým vlkom je skôr zožraný.“

Záver

Scholastika predstavuje vo vývoji ekonomického myslenia dôležité obdobie. Vlastnícke práva sú podľa scholastikov odvodené z prirodzeného práva. Prirodzené právo členili scholastici na analytické (prírodné zákony) a normatívne. Analytická súčasť prirodzeného práva zahŕňa univerzálne a objektívne zákony stvoreného poriadku, ktoré ľudia nedokážu ovládať. Normatívne prirodzené právo sa oproti tomu skladá zo zásad

⁶ Aj keď inštitút súkromného vlastníctva podporuje mier a rovnosť, nemôže zaistiť a odstrániť všetko zlo, pretože súkromné vlastníctvo ako také nemôže za to, ako ľudia narábajú s vlastníctvom, ktoré môžu (ne)používať (zneužívať) na (ne)prospech komunity či spoločnosti.

správneho ľudského chovania. Je myslené ako súbor pravidiel pre morálne ľudské jednanie. Na rozdiel od analytického prirodzeného práva môže byť normatívne prirodzené právo porušené, neobíde sa to však bez vážnych osobných a existenčných dôsledkov (zodpovednosť pred písanými a nepísanými pravidlami a vynucovanie si dodržiavania daných pravidiel). Súkromné vlastníctvo treba chrániť a obhajovať kvôli individuálnej i ekonomickej slobode. Podľa predstaviteľov scholastiky pomáha inštitút súkromného vlastníctva zaisťovať spravodlivosť, je užitočné pre udržanie poriadku v spoločnosti, podporuje slobodnú spoločenskú spoluprácu a je užitočné pre udržanie mieru a harmónie medzi ľuďmi.

Použitá literatúra

1. CHAFUEN, A. A. a kol.: Víra a svoboda (Ekonomické myšlení pozdních scholastiků). Praha, Wolters Kluwer 2011. 212 s. ISBN 9788073576561.
2. VOLEJNÍKOVÁ, J.: Moderní kompendium ekonomických teorií : od antických zdrojů až po třetí tisíciletí. Praha : Profess Consulting, 2005. 378 s. ISBN 80-7259-020-0.
3. VOLEJNÍKOVÁ, J.: Korupce v ekonomické teorii a praxi. Praha : Profess Consulting, 2007,
4. HOLMAN, R. a kol.: Dejiny ekonomického myšlení (3. vydání). Praha : C. H. Beck, 2005. 539 s. ISBN 80-7179-380-9.
5. LISÝ, J. a kol.: Dejiny ekonomických teorií. Bratislava : IURA Ed. 2003. 386 s. ISBN 80-89047-60-2.
6. RAEPER, W., SMITH, L.: *Myslenie západnej civilizácie*. Bratislava : Porta libri, 1998

Kontakt:

Marián Vongrej, Ing. PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
marian.vongrej@euba.sk